

Piotr Kardyś

Zbiór dokumentów pergaminowych i papierowych Archiwum Diecezjalnego w Kielcach

Z Dziejów Regionu i Miasta : rocznik Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w Skarżysku-Kamiennej 4, 35-56

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Artykuły

Piotr Kardys
Skarżysko-Kamienna

Zbiór dokumentów pergaminowych i papierowych Archiwum Diecezjalnego w Kielcach

Omawiany zbiór stanowi część wydzielonego zasobu źródłowego Archiwum Diecezjalnego w Kielcach, funkcjonującego dotychczas w katalogu kartkowym pod nazwą „Katalog dokumentów pergaminowych”, i jest zaopatrzony we własne sygnatury. Zawiera zabytki pisane dotyczące kolegiaty – później katedry kieleckiej, innych kościołów w obecnej diecezji kieleckiej, miast i wsi położonych na wskazanym obszarze oraz tutejszej szlachty, mieszczaństwa, rzadko chłopów, a przede wszystkim jednak duchowieństwa. Dotychczas był wykorzystywany w szeregu prac, tak o charakterze monograficznym, jak i przyczynkarskim. Należy zwłaszcza przypomnieć o „Monografiach dekanatów” ks. Jana Wiśniewskiego, który spożytkował sporą część tegoż zbioru archiwalnego, o czym świadczą niezbiecie jego parafy na odwrotach dokumentów. Niewiele, bo zaledwie cztery średnio-wieczne dokumenty przedrukowano w dyplomatariuszach¹. Inne, które posłużyły szeregowi autorów do opracowania dziejów poszczególnych

¹ Zob. *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, wyd. F. Piekosiński, t.1, Kraków 1876 (dalej KDM 1), nr 435; nr 5 i 10; *Zbiór dokumentów katedry i diecezji krakowskiej*, wyd. S. Kuraś, t. 1, Lublin 1965, t. 2, Lublin 1973 (dalej ZDKiDK) 1, nr 39; 2, nr 326 regest; nr 8; *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej*, wyd. F. Piekosiński, t. 2, Kraków 1883 (dalej KKK), nr 292.

parafii, miejscowości czy rodzin, pozostają mniej znane ze względu na charakter tych publikacji.

Całość, na chwilę obecną jest to ok. 139 jednostek² opisanych na 130 kartach katalogu i mających nadane numery od 1 do 130, obejmuje okres od XIII w. do 1963 r. Przy zastosowaniu podziału chronologicznego, na średniowiecze – tj. do końca XV w., przypada 14, w tym 4 z nich są falsyfikatami; na XVI–XVIII w. 70; na okres od pocz. XIX w. do 1963 r. 54 jednostki, 1 to dokument będący falsyfikatem o cechach zewnętrznych identycznych, jak falsyfikaty średniowieczne, ale jest on całkowicie nieczytelny i mocno zniszczony (prawdopodobnie przez użycie kiedyś reagensu). Trzy wzmiankowane w przyp. nr 2 nie funkcjonowały dotychczas w katalogu kartkowym.

Wyżej wymienione 139 jednostek archiwalnych można też podzielić ze względu na materiał, z którego zostały wytworzone i język, w którym je sporządzono. 89 wygotowano na pergaminie, 49 na papierze (najstarszy pochodzi z 1509 r.), 1 dokument pergaminowo-papierowy. Z tego w języku łacińskim sporządzono 124, w polskim 14, w łacińsko-polskim 1.

Ze względu na charakter i miejsce wystawienia zespół ten można podzielić na: dokumenty proweniencji papieskiej – bulle, brewe oraz listy papieskie; tzw. „miechoviana” – tj. dotyczące Bożogrobców miechowskich (ale w dużej mierze będące wytworem kancelarii papieskich) oraz pozostałe, m.in. wyroki sądowe i rozstrzygnięcia sporów, potwierdzenia przywilejów i łask wystawione w kancelarii biskupów krakow-

² Na obecnym etapie prac inwentaryzacyjnych w Archiwum Diecezjalnym w Kielcach nie można wykluczyć odnalezienia kolejnych dokumentów. Jako przykład mogą posłużyć 3 dokumenty: 1) z 1836 r., 29 września/11 października, Kielce, w którym biskup sufragan krakowski Franciszek Ksawery Zglenicki udziela proboszczowi pińczowskiemu ks. Grzegorzowi Suchańskiemu dyspensy od wygłoszenia dwóch zapowiedzi przedślubnych dla Kazimierza Malczewskiego właściciela Czechowa i Julii Tarczewskiej z wioski Brzeście; do dokumentu dołączono kartkę z informacją o jego przekazaniu do AD Kielce przez mieszkańca Kielc, kapitana AK Mariana Pypcia; 2) z 1963 r., 19 lutego, Rzym, bulla Jana XXIII dla biskupa tytularnego Mastaura i archidiacona kieleckiego ks. Edwarda Muszyńskiego. W tym sensie jest to inwentarz realny tegoż zbioru, zob. uwagi S. Librowskiego, *Archiwum Diecezjalne we Włocławku. Dział I: Dokumenty, Seria I: Inwentarz realny*, z. 1, *Oryginalne dokumenty samoistne z XIII wieku*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” (dalej AMBK) 47, 1983, s. 7- 8; 3) dokument pergaminowy z 1456, 2 IX, opisany przez Z. Jedynaka, *Dokumenty pergaminowe bożogrobców miechowskich w Archiwum Diecezjalnym w Kielcach*, w druku.

skich, wreszcie przywileje, dokumenty i listy królewskie, darowizny i fundacje osób prywatnych na rzecz instytucji kościelnych, i inne, pojedyncze, jak odpisy z akt miejskich czy grodzkich. Zdecydowanie dominują dokumenty dotyczące instytucji kościelnych, co jest oczywiste ze względu na proveniencję zbioru, tj. instytucję kościelną.

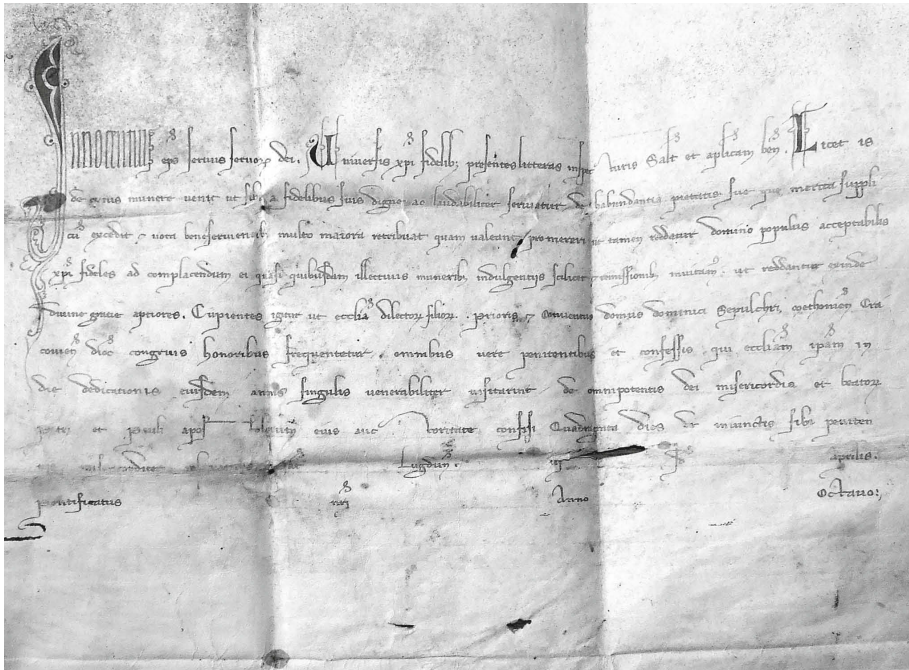
W żaden sposób nie da się obecnie wytłumaczyć skąd wzięły się w Archiwum Diecezjalnym w Kielcach takie dokumenty, jak prywatne listy króla Augusta III. Intuicyjnie możemy się domyślać, że trafiły one z rąk prywatnych do archiwów parafialnych, następnie za ich pośrednictwem do kurii biskupiej, lub „przywędrowały” do Kielc z duchownymi, którzy osiadłszy na jednym z tutejszych beneficjów, pozostawili je po sobie, ale nie możemy tego udowodnić poprzez analizę faktów. Znalazły się też takie, które weszły do omawianego zbioru dzięki darowiznom od osób prywatnych już po II wojnie światowej. Są jednak świadectwem skutecznego pełnienia przez instytucje kościelne w terenie zadania gromadzenia pamiątek przeszłości, jak też zaufania do tej ich funkcji ze strony wiernych. Jako ciekawostkę można też podać fakt, iż kopia przywileju Jana III Sobieskiego dla kolegium jezuitów w Poznaniu trafiła do kurii kieleckiej z Miechowa, gdzie widział ją jeszcze ks. J. Wiśniewski³.

Większość zbioru dokumentów pergaminowych i papierowych znajduje się w brązowych kopertach oznaczonych naklejkami wydrukowanymi w 1938 lub 1939 r. według projektu i na zamówienie ks. Franciszka Mazurka⁴. Stwierdzenie to wynika z faktu, iż od 1938 r. archiwizował on akta konsystorskie parafii, zakładając kolejne posyty opatrzone takimi samymi naklejkami, jak koperty z dokumentami⁵. Kolejny archiwariusz, ks. Tomasz Wróbel, był autorem opisu większości

³ J. Wiśniewski, *Dekanat miechowski*, Radom 1917, s.135.

⁴ O nim zob. D. Olszewski, *Mazurek Franciszek (1904–1942)*, [w:] *Słownik Polskich Teologów Katolickich* (dalej SPTK), t. 6, red. L. Grzebień, Warszawa 1983, s. 440–441; A. Kwaśniewski, *Księgozbiór Kapituły Kieleckiej w świetle inwentarza z 1598 roku* (w druku). Natomiast część kopert nie posiada owych naklejek, zastąpiono je wpisując w lewym górnym rogu datę wystawienia dokumentu i numer. Kilka kopert, prawdopodobnie założonych najpóźniej, nie posiada żadnych informacji poza numerem inwentarzowym (są to dokumenty miechowskie).

⁵ Zob. R. Skrzyniarz, *Archiwum Diecezjalne w Kielcach*, „Archiva Ecclesiastica” (dalej AE) 4, 2007, s. 137–141.

Papież Innocenty IV nadaje 11 kwietnia (III idus Aprilis) 1251 r., Lyon (Lugdunum), 40 dni odpustu kościołowi w Miechowie z racji Święta Dedykacji Kościoła, AD Kielce, sygn. 108, fot. P. Kardys

naklejek na kopertach i sporządził karty katalogu kartkowego⁶. Dowodem potwierdzającym taki wniosek jest sposób opisu owych naklejek oraz autografy tegoż przechowywane w dokumentacji archiwum. Równie ważny jest fakt wykształcenia i praktyki, jaką nabył ks. T. Wróbel, archiwariusz kurii od 1943 r., który jeszcze w czasie okupacji uczęszczał na wykłady Tajnego Uniwersytetu Ziemi Zachodnich

⁶ Ustalono to m.in. dzięki ks. Andrzejowi Kwaśniewskiemu, dyrektorowi Archiwum Diecezjalnego w Kielcach i s. Angeli Marii Skrzyńskiej z tegoż archiwum, która potwierdziła, że opisy na rzeczonych kartach są autorstwa ks. T. Wróbla. O ks. T. Wróblu zob. D. Olszewski, *Wróbel Tomasz (1908–1985)*, [w:] SPTK 8, red. J. Mandziuk, Warszawa 1985, s. 639–641; R. Skrzyniarz, *Ksiądz Tomasz Wróbel (1908–1985) – archiwariusz diecezji kieleckiej i historyk Kościoła*, AE 4, s. 143–147. Na chwilę obecną trudno przypisać jakiegokolwiek sygnatury ze zbioru dokumentów pergaminowych pierwszemu archiwariuszowi ks. J. Zdanowskiemu, pełniącemu tę funkcję prawdopodobnie od 1931 r., zob. T. Wróbel, *Zdanowski Józef*, [w:] SPTK 7, red. L. Grzebień, Warszawa 1983, s. 485–487.

z zakresu historii Kościoła u ks. prof. Józefa Umińskiego, przebywającego podczas okupacji w Kielcach, a następnie w latach 60. XX w. był delegatem diecezjalnym do przeprowadzenia inwentaryzacji średniowiecznych rękopisów kościelnych⁷. Kolejnym pośrednim dowodem jest krótki okres działalności ks. F. Mazurka jako archiwariusza (od 1938 r. do lutego 1941 r.). Trudno bowiem zakładać, że w tak krótkim czasie zdołał szczegółowo zająć się inwentaryzacją akurat tego zespołu. Zdecydowanie mniej liczną grupę opisów kopert należy przypisać ks. Janowi Szarkowi, następcy ks. T. Wróbla. On z kolei posługiwał się niebieskim długopisem, poczynił opisy w formie krótkich rejestrow na kopertach i dopisał w dolnym prawym rogu czarnym mazakiem duże sygnatury odpowiadające tym z naklejek wypisanych przez ks. T. Wróbla. Również część kart inwentarzowych jest autorstwa ks. J. Szarka i także w tym przypadku, gdy karta została sporządzona przez ks. T. Wróbla, to wolne miejsce na numer dokumentu uzupełnił dopiero ks. J. Szarek (często też zmieniał dawną sygnaturę na nową). Trzeba jednak zaznaczyć, że opisy ks. J. Szarka są dużo mniej precyzyjne i podają bardzo ogólnikowe informacje. Nie umiemy też wyjaśnić przyczyn, dla których ks. J. Szarek nadawał kolejne numery w rodzaju 24a, 27a, 36a, 45a, 57a. W jednym przypadku, tj. nr. 53 i 53a, można to wytłumaczyć faktem, iż pod tą datą miał dwa dokumenty, papieski i królewski, ale już nie da się wytłumaczyć, że pod nr. 53a skomasował aż siedem dokumentów⁸. Podobnie uczynił ks. T. Wróbel, który pod nr. 74 zregestrował trzy dokumenty⁹, a pod nr. 83 osiem dokumentów¹⁰. Wynika z tego, że przypadek komasowania kilku dokumentów w jednej kopercie powtarza się aż trzy razy i trudno ten fakt rzeczowo uzasadnić, gdyż najczęściej nie są one ze sobą powiązane ani miejscem ich wystawienia, ani też treścią i odbiorcą.

⁷ B. Kumor, *Sprawozdanie z kursu dla pracowników inwentaryzacji średniowiecznych rękopisów bibliotecznych, zorganizowanego przez ośrodek Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych w dniach od 4 do 8 lipca 1960 roku*, ABMK 2, 1961, s. 283-288; A. Kwaśniewski, *Księgozbiór*.

⁸ Faktycznie znajdują się w niej dokumenty królów Zygmunta I Starego, Augusta II, Augusta III i Stanisława Augusta Poniatowskiego.

⁹ Odręczne listy papieży Piusa IX i Leona XIII do biskupa-administradora diecezji kielecko-krakowskiej, ks. Tomasza Teofila Kulińskiego z lat 1872-1879.

¹⁰ Przywileje papieży Piusa IX i Leona XIII dla katedry kieleckiej z lat 1873-1889.

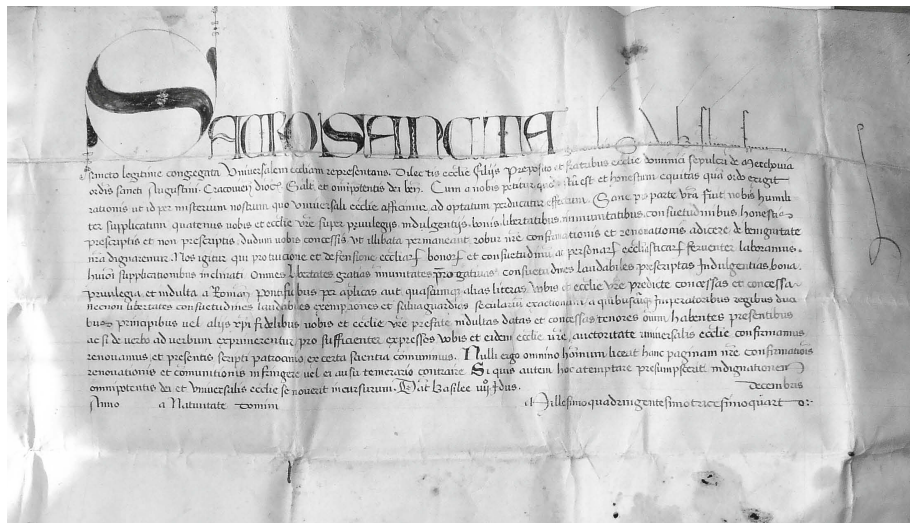
Nie do końca jasny jest sposób „narastania” tzw. zbioru dokumentów pergaminowych. Brak bowiem pewności, czy trafiały one bezpośrednio do archiwum diecezjalnego z kościołów w diecezji. Wątpliwości wzbudzają bowiem notatki ks. Jana Wiśniewskiego na dokumentach (w katalogu kartkowym nr 46 z 1690 r., nr 58 z 1760 r. i inne) gdzie zapisał, że przepisywał je w Borkowicach, m.in. w grudniu 1923 r., a wówczas archiwum diecezji kieleckiej jeszcze oficjalnie nie istniało. Wytłumaczenia mogą być dwa. Po pierwsze – co jest chyba najbardziej realne – niektóre dokumenty zabierał z parafii, a następnie przekazywał do kurii. Wydaje się to potwierdzać jego uwaga zawarta przy opisie Mniowa w *Dekanacie koneckim*: „Tę wraz z poprzednią w 2 egz. znalazłem w papierach po hr. Jacku Małach[owskim] i umieszczam w archiwum Sandomierskim”¹¹. Druga możliwość jest taka, że dokumenty te były już w kurii, w bliżej nieokreślonym miejscu zdeponowane (o czym niżej), i stamtąd trafiły do ks. J. Wiśniewskiego, do Borkowic. Zgoła nieprawdopodobne wydaje się, żeby dokumenty po przepisaniu w Borkowicach trafiły ponownie do parafii, z których zostały wcześniej „wypożyczone”. Pomocnym byłoby w tym przypadku itinerarium ks. Wiśniewskiego, które mogłoby wyjaśnić relacje między pobytami w parafiach, z których pochodzą dokumenty z zapisami ks. J. Wiśniewskiego, a datą przepisania dokumentu w Borkowicach. Natomiast pewne jest, że w większości przypadków przepisywał dokumenty w parafiach, zanim trafiły do kurii. Potwierdzeniem takiego rozumowania są liczne uwagi ks. J. Wiśniewskiego w serii „Dekanaty”. Np. w *Dekanacie miechowskim*, s. 178 napisał: „Archiwum parafialne [tj. w Prandocinie, przyp. P.K.] przechowuje pergamin, grubej wyprawy, takie widziałem w Ćmielowie, Czyżowie, Sieciechowicach”. Otóż pergamin ten obecnie znajduje się w Archiwum Diecezjalnym w Kielcach, zresztą jak i wiele innych, które opisał przy kwerendach w parafiach, a część z nich ma jego adnotacje z datami, gdy jeszcze nie istniało archiwum diecezjalne¹². Z drugiej zaś strony szereg dokumentów trafiło do Archiwum dopiero w latach 50.

¹¹ J. Wiśniewski, *Dekanat konecki*, Radom 1913, s. 389.

¹² Należy zauważyć, że w przypadku wersji z przepisywaniem przez ks. J. Wiśniewskiego dokumentów zabranych do Borkowic, mielibyśmy świadectwo wcześniejszego gromadzenia ich w kurii, dokąd przekazywano je z parafii lub przekazywał je osobiście ks. J. Wiśniewski. Zatem jemu należy także oddać sprawiedliwość i zasługę przy tworzeniu podstaw późniejszego Archiwum Diecezjalnego w Kielcach.

i później, o czym świadczą numery inwentarzowe nadane dokumentom Bożogrobców z Miechowa. Średniowieczne i nowożytnie miechowskie mają jedno z ostatnich sygnatur katalogu kartkowego, zatem musiały tu dotrzeć później, z jednym wszakże wyjątkiem: przywilej z 1341 r. trafił dość wcześnie, skoro ma sygnaturę archiwalną 6. Zresztą potwierdzeniem takiego rozumowania jest fakt, iż w trakcie inwentaryzacji przeprowadzonej na zlecenie AGAD w Miechowie stwierdzono jeszcze obecność na miejscu wielu dokumentów, których w latach 90. już w Miechowie nie było¹³.

Dokładna analiza publikacji ks. J. Wiśniewskiego pozwala jednakże potwierdzić, że przy kurii diecezjalnej w Kielcach funkcjonowało gromadzące różne dokumenty z parafii archiwum, którego oficjalna erekcja miała miejsce dopiero w 1939 r.¹⁴ Otóż kilkakrotnie wspomniał

Sobór bazylejski (w okresie *sede vacante*) 10 grudnia (*III idus Decembris*) 1434 r., Bazylea, potwierdza przywileje i łaski kościoła Bożogrobców w Miechowie, fot. P. Kardys

¹³ Zob. *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Przewodnik po zespołach. Archiwa dawnej Rzeczypospolitej*, t. 1, Warszawa 1958, s. 240; R. Skrzyniarz, *Źródła archiwalne w Polsce do dziejów Zakonu Bożogrobców*, [w:] *Bożogrobcy w Polsce*, Miechów 1999, s. 207.

¹⁴ *Erekcja Archiwum Diecezjalnego*, „Kielecki Przegląd Diecezjalny” 26, 1939, s. 162-169; *Statut organizacyjny i regulamin Archiwum Diecezjalnego w Kielcach*, Kielce 1939; *Encyklopedia Katolicka* (dalej EK), t. 1, Lublin 1985, koll. 881 (jako reorganizacja!); M. Dębowska, *Archiwa Kościoła Katolickiego w Polsce. Informator*, Kielce 2002, s. 43-44.

on o wykorzystywaniu zasobu źródłowego Archiwum Konsystorza Kieleckiego, wyliczając różne fakty z okresu staropolskiego. Potwierdza to, że już na pocz. XX w. w tej instytucji przechowywano szereg dokumentów ściągniętych z terenu diecezji. I tak, przy opisie dekanatu iłżeckiego, wydanym w latach 1909–1911, zapisał: „Dodam, że korzystałem z archiwów: [...] Konsystorzów: dyec. sandomierskiej i kieleckiej [...]”¹⁵; przy dokumentach Mnina i Mniowa w *Dekanacie koneckim*, wydanym w 1913 r.: „Z pergaminu przepisane w Ac.[ta] Act.[orum] [...] w konsystorzu kieleckim”¹⁶; przy opisie sporów między dziedzicami Rachwałowic a miejscowymi proboszczami zapisał, że informacje zaczerpnął „z oryg.[inalnej] umowy w arch.[iwum] kiel[eckim]”¹⁷, zaś przy opisie Pilicy zacytował dokument erekcji bractwa Różańca św. z 1612 r. nadmieniając, że przepisał go z Archiwum Kurii Kieleckiej¹⁸. Zresztą wspominają o takich faktach biografowie ks. J. Wiśniewskiego, Jarosław Fidos i ks. Daniel Olszewski, wyjaśniając iż często korzystał z Archiwum Konsystorza w Kielcach¹⁹. Na podobne przykłady z II poł. XIX w. i pocz. wieku XX, dotyczące nie tylko ks. J. Wiśniewskiego, ale i innych księży zbierających po parafiach „starożytności” i przekazujących różne zabytki kultury materialnej instytucjom kościelnym, zwracał uwagę ks. Bogdan Stanaszek i Feliks Kiryk²⁰. Kolejny raz zwrócili na to uwagę biografowie ks. Władysława Siarkowskiego, który nie tylko

¹⁵ J. Wiśniewski, *Dekanat iłżecki*, Radom 1909–1911 s. 428.

¹⁶ Idem, *Dekanat konecki*, s. 161, 383, 550.

¹⁷ Idem, *Historyczny opis kościołów, miast, zabytków i pamiątek w pińczowskim, skalbmierskim i wiślickim*, Marjówka 1927, s. 336.

¹⁸ Idem, *Historyczny opis kościołów, miast, zabytków i pamiątek w Olkuskiem*, Marjówka Opoczyńska 1933, s. 303–304; także idem, *Historyczny opis kościołów, miast, zabytków i pamiątek w Jędrzejowskim*, Marjówka 1930, s. 64: „Z oryginalnej erekcyi na pergaminie w konsystorzu kieleckim” (dotyczy Korytnicy, zob. nr 13); idem, *Pińczowskie*, s. 486, 488: „Oryginał na papierze [...] w arch. Kons. Kielec.”; „Oryginał na papierze w kons. D. Kielec.”, i wiele podobnych.

¹⁹ J. Fidos, D. Olszewski, *Ksiądz Jan Wiśniewski 1876–1943. Życie i działalność*, Kielce 2000, s. 101. Podobnie: W. Wójcik, *Wiśniewski Jan*, [w:] SPTK 7, s. 414–417. Podobnie o roli ks. J. Wiśniewskiego pisze F. Kiryk, zob. *Inwentarz rękopisów Archiwum Kapituły Kolegiackiej i Katedralnej w Sandomierzu XIII–XX wieku*, oprac. idem, Sandomierz 2010, s. XI.

²⁰ B. Stanaszek, *Wkład w kulturę na przykładzie diecezji sandomierskiej w okresie dwudziestolecia międzywojennego*, ABMK 86, 2006, s. 29; *Inwentarz*, s. IX–XI.

rejestrował i dokumentował, ale również gromadził i przekazywał różnym instytucjom pamiętki przeszłości²¹.

Przypomnijmy zatem, że wraz z przybyciem do Kielc ks. bpa Wojciecha Górskiego zaczęła faktycznie funkcjonować diecezja i kuria, w tym konsystorz biskupi (foralny był już wcześniej), ale czy był to początek archiwum w sensie „spływania” dokumentów z terenu trudno powiedzieć. Z pewnością nie służyły temu zmiany administracyjne, powstanie Królestwa Polskiego i ustanowienie biskupstwa w Sandomierzu (1818 r.)²². Mimo wszystko pozostał jednak w Kielcach konsystorz, a to sprzyjało gromadzeniu bieżącej dokumentacji służącej urzędowaniu²³, ale też źródeł o charakterze archiwalnym i tych, które straciły na aktualności²⁴. Wartość tak narastającego w XIX w. zasobu archiwalnego podkreślił ks. D. Olszewski²⁵. Nie ulega natomiast wątpliwości, że w pełnym tego słowa znaczeniu Archiwum zaczęło funkcjonować po przywróceniu diecezji kieleckiej przez papieża Leona XIII w 1882 r., a powiększanie zasobu archiwalnego doprowa-

²¹ L. Michalska-Bracha, K. Bracha, *Ks. Władysław Siarkowski (1840–1902). Wokół postaci i twórczości*, [w:] *Ks. Władysław Siarkowski. Materiały do etnografii ludu polskiego z okolic Kielc*, oprac. L. Michalska-Bracha i K. Bracha, Kielce 2000, s. XIV-XV (tam pełna literatura przedmiotu). Warto w tym miejscu dodać, że w latach 70. XIX w. pełnił on funkcję regensa Kieleckiego Konsystorza, dla którego sporządził inwentarz akt, zatem prawdopodobne jest, iż on również mógł przekazywać znajdujące po parafiach dokumenty do kurii kieleckiej, zob. D. Olszewski, *Wprowadzenie historyczne. Archiwum diecezjalne*, [w:] *Katalog duchowieństwa i parafii diecezji kieleckiej*, Kielce 1999, s. 39. Warto także zasygnalizować, iż w aktach kolegiaty wiślickiej, które znajdują się obecnie w Archiwum Diecezjalnym w Kielcach pod sygn. IIKW-1, znajduje się autograf kolejnego księdza, Stefana Stuczni, zbierającego na przełomie XIX/XX w. po parafiach materiały historyczne. Możliwe zatem, że on również przekazywał takie materiały do kurii lub korzystał z już istniejącego archiwum w kurii.

²² D. Olszewski, *Historyczne uwarunkowania powstania diecezji kieleckiej*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 4, 2005, s. 18-20.

²³ Zob. idem, *Wprowadzenie historyczne. Archiwum*, s. 38-41, gdzie informacja o pierwszej inwentaryzacji akt Konsystorza Kieleckiego już w 1834 r.

²⁴ R. Prejs, *Zasoby archiwalne Kościoła w przekazywaniu kultury*, ABMK 86, 2006, s. 65-73.

²⁵ D. Olszewski, *Akta Konsystorza Kieleckiego jako podstawa źródłowa do badań nad parafiami i duchowieństwem pierwszej połowy XIX wieku*, ABMK 19, 1969, s. 5-30; idem, *Diecezja kielecka w XIX wieku. Zarys problematyki badawczej*, [w:] *250 lat Seminarium Duchownego w Kielcach. Księga jubileuszowa 1727–1977*, Kielce 1977, s. 223 (archiwalia polskich diecezji XIX w., analogie i podobieństwa, w tym Kielce).

dziło zapewne tuż po 1917 r. do mianowania notariusza Kurii z tytułem Archiwariusza Diecezjalnego²⁶, przy czym Statut Organizacyjny z 1939 r. był efektem reorganizacji i zatwierdzenia stanu faktycznego²⁷. Od początku też Archiwum miało dużo szczęścia co do kwalifikacji osób pełniących ten urząd. Wystarczy przypomnieć, że od 1930 r. był nim ks. Józef Zdanowski, historyk Kościoła, wykładowca w Wyższym Seminarium Duchownym w Kielcach, od 1938 r. wspomniany wcześniej ks. F. Mazurek, wykładowca liturgii, historii Kościoła i archiwistyki w tymże seminarium, i podobnie kolejny, ks. T. Wróbel. Niestety, na obecną chwilę niewiele więcej można powiedzieć o historii tej instytucji, bowiem z dokumentacji wytworzonej przez jej archiwariuszy zachowały się do dnia dzisiejszego jedynie maszynopisy autorstwa ks. T. Wróbla zatytułowany *Seminarium Duchowne w Kielcach* (napisany nie wcześniej niż w latach 80., gdzie m.in. na s. 3 i 5 wspomina o zasobie Archiwum Diecezjalnego, ale tylko w kontekście wykorzystania go w zakresie historii Seminarium) i *Kronika Archiwum Diecezjalnego* (rkps w AD Kielce) założona dopiero przez ks. J. Szarka w 1986 r. (powtarza informacje zaczerpnięte z mps. ks. T. Wróbla²⁸).

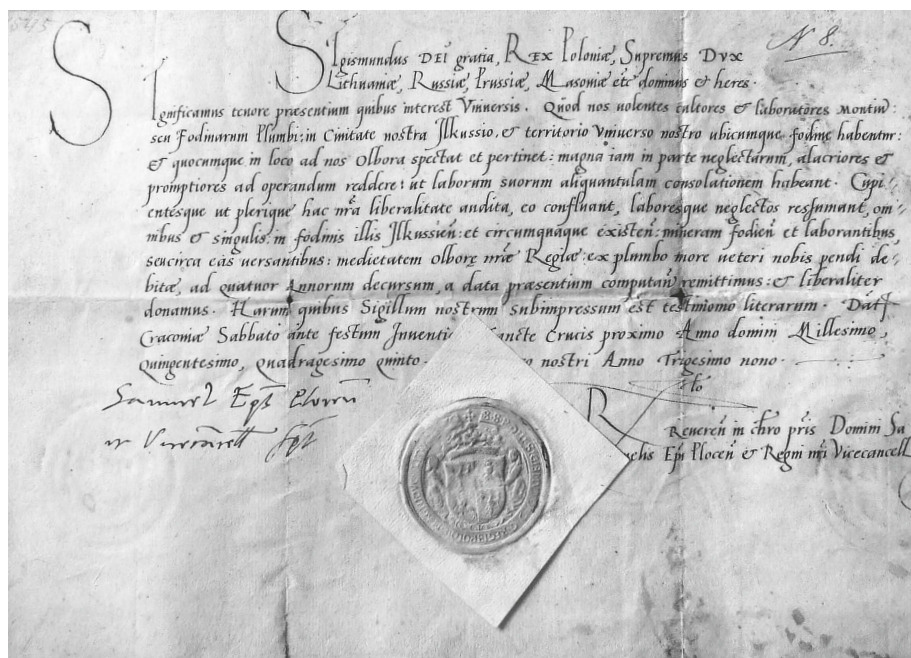
Niegdyś Archiwum bogatsze było o 15 dokumentów z lat 1313(1338) – 1798, które ubyły z tegoż zbioru wskutek przekazania 8 marca 1996 r. do nowo powstałego Archiwum Diecezji w Sosnowcu²⁹ lub zaginęły w niewyjaśnionych okolicznościach, jak choćby opublikowany

²⁶ G. Bujak, *Kuria diecezjalna w Kielcach w latach 1918–1938. Studium kancelaryjno-archiwoznawcze. Zarys problematyki badawczej*, ABMK 64, 1995, s. 49-57. Taki wniosek nasuwa się w związku z wprowadzeniem w 1917 r. nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego, którego przepisy wyraźnie mówiły o wyodrębnieniu składnicy akt, jako osobnej instytucji pod nazwą „Archiwum”. Podobne zapisy powtórzył kolejny Kodeks z 1983 r., zob. T. Zahajkiewicz, *Polskie archiwa kościelne – liczące się zasoby i obiekt zainteresowań badawczych*, ibid. 70, 1998, s. 11-13.

²⁷ Jak zmieniało się pojęcie „archiwum” zob. *Encyklopedia Kościelna*, wyd. M. Nowodworski, t. 1, Warszawa 1873, s. 378-383.

²⁸ J. Szarek, *Kronika Archiwum od 3. X. 1986 roku*, rkps w AD Kielce, s. 1-2.

²⁹ Diecezja z siedzibą w Sosnowcu powstała w 1992 r. Z diecezji kieleckiej wyłączono wówczas dekanaty Olkusz Północ, Olkusz Południe, Wolbrom, część pilickiego i sułoszowskiego. Przekazano dokumenty z zespołów parafii, które znalazły się w nowej diecezji, figurujące w ówczesnym katalogu kartkowym pod sygnaturami: 5, 10, 13, 15, 19, 22, 28, 30, 31, 32, 33, 37, 40, 66, 67.

Król Zygmunt I 2 maja 1545 r., Kraków, potwierdza dawne przywileje i nadaje nowe górnikom w Olkusz, AD Kielce, sygn. 53a, fot. P. Kardys

przez ks. J. Wiśniewskiego dokument pergaminowy z 1444 r. dotyczący Korytnicy, który przepisał przed 1930 r. w kurii kieleckiej³⁰.

Wyjątkowe znaczenie należy przypisać podzespołowi dokumentów związanych z klasztorem Bożogrobców w Miechowie, liczącym 21 jednostek z lat 1251–1903, zwłaszcza, że wiele z tych dokumentów nie funkcjonowało dotychczas w literaturze dotyczącej Miechowa³¹. Na ich podstawie można podtrzymać formułowaną przez wcześniejszych badaczy dziejów kanoników z Miechowa opinię o „ogromnej pieczołowitości w przechowywaniu dyplomów przez klasztor”³². Przed wszystkim wymienione niżej dokumenty mają szereg adnotacji – najczęściej są to streszczenia – wykonane różnymi rękoma, na przestrzeni

³⁰ Zob. J. Wiśniewski, *Jędrzejowskie*, s. 422–423.

³¹ Zob. P. Kardys, *Średniowieczne dyplomy pergaminowe Bożogrobców z Miechowa w Archiwum Diecezjalnym w Kielcach*, (w druku).

³² R. Skrzyniarz, *Początki archiwum zakonnego Bożogrobców w Miechowie*, ABMK 71, 1999, s. 411, postawił tezę, iż początki archiwum miechowskiego przypadają na 1198 r.

od średniowiecza po XVII/XVIII w. Zaakcentować jednak trzeba, że powtarzają się te same ręce osób dokonujących owych zapisów, co świadczy, że regularnie przeprowadzano inwentaryzację w archiwum miechowskim³³. Zresztą potwierdzają to kolejne zmiany numerów dyplomów, wpisywane przez dokonujących inwentaryzacji. Znamienny jest także fakt, iż wszystkie omówione dyplomy, pomimo oczywistych różnic w wielkości, składane były do zbliżonego formatu, ok. 11 x 9 cm. Z notatek na odwrocie pergaminów wynika, że najprawdopodobniej prowadzono coś w rodzaju „księgi inwentarzowej” Bożogrobców, w której stosowano metodę wpisywania dokumentów pod „hasłem” *sub numero* oraz przechowywano je w skrzynkach (skrzyniach). Zapewne podobne były do tych znanych z inwentarzy skarbców i zakrystii kościelnych, gdzie służyły m.in. do przechowywania dokumentów i ksiąg³⁴. Nie mamy natomiast pewności, czy zapis *Ex scatula* i numer oznaczają numer owej skrzynki (skrzyni), czy kolejny numer dokumentu w skrzyni³⁵. Prowadzono też – podobnie jak w innych tego typu instytucjach kościelnych – swego rodzaju kopiarz przywilejów, skoro zapisano na odwrocie jednego z nich „inserta in Libri Privilegi”³⁶. W celu rozwiania tych wątpliwości należałoby przejrzeć większą liczbę

³³ Taki wniosek potwierdzają uwagi wydawców dokumentów miechowskich, zob. *Zbiór dokumentów małopolskich. Cz. 2, Dokumenty z lat 1421–1441*, wyd. S. Kuraś, Wrocław 1963, nr 8 i 177, czy F. Kiryk, *Pergaminy Archiwum Kapituły Katedralnej Sandomierskiej*, Sandomierz 2002, nr 2. S. Nakielski, *Miechovia sive promptuarium antiquitatem Monasterii Miechoviensis, Cracoviae 1634*, s. 305, 314, podał informację o pierwszej inwentaryzacji, którą Bożogrobcy mieli przeprowadzić już za rządów prepozyta Marcina z Pstroszyc (1371–1382). Zob.: Z. Pęckowski, *Życie wewnętrzne i działalność bożogrobców miechowskich*, Miechów 1968–1980, mps, s. 55–58

³⁴ Zob. P. Kardyś, *Przyczynki do dziejów księgozbioru kolegiaty kieleckiej w średniowieczu i okresie wczesnonowoczesnym*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 56–57, 2006–2007, s. 22–23.

³⁵ O owych skrzynkach informuje już Nakielski, wspominając też o archiwiscie zarządzającym archiwum, S. Nakielski, *Miechovia*, s. 305, 314. Raczej chodzi o numer skrzyni, zob. M. Dębowska, R. Skrzyniarz, *Materiały do dziejów Bożogrobców w Archiwum Parafialnym w Miechowie*, ABMK 86, 2006, s. 83–105. O podobnej praktyce gromadzenia dokumentacji, tj. w skrzyniach oznaczonych numerami (układ rzeczowy i chronologiczny), zob. W. Urban, *Katalog dokumentów Archiwum Archidiecezjalnego we Wrocławiu*, cz. 1, Rzym 1970, s. VIII–XI.

³⁶ Po 1618 r. S. Nakielski sporządził *Dispositio privilegiorum conventus Miechoviensis in certas classes seu scatulas*, zob. M. Dębowska, R. Skrzyniarz, *Materiały*, s. 85–87; zob. też Z. Pęckowski, *Bożogrobcy w Polsce*, [w:] EK, t. 2, Lublin 1976, koll. 879–881.

dokumentów miechowskich pozostających w różnych archiwach, co wykracza poza ramy tematu.

Odnosnie gromadzenia różnego rodzaju dokumentów po parafiach i innych instytucjach kościelnych warto też zauważyć, iż potwierdzeniem ich sprawnej działalności w tym zakresie są sygnatury zachowane na odwrotach dokumentów, wskazujące na ich segregowanie i wpisywanie do owych kopiarzy. Np. na odwrocie dokumentu z 1433 r. zapisano *Sub n[ume]ro imo*; NR 1, z 1453 r. dawna sygnatura *Nro 4*, z 1626 r. dawna sygnatura *N 6*, z 1670 r. dawne sygnatury 46, 101, 5, a z 1708 r. zapis: *Rafałowskiego kościoła papiery 5* i wiele innych.

Z kolei ze względu na fakt ustanowienia biskupstwa w Kielcach za wyjątkowo cenne należy potraktować te z dokumentów, które traktują o nominacji biskupa Macieja Majerczaka (nr 70)³⁷, biskupa ordynariusza kieleckiego Tomasza Teofila Kulińskiego (nr 77)³⁸, erekcji diecezji, katedry i kapituły kieleckiej (nr 78-79)³⁹ czy potwierdzenia wykonania przywrócenia diecezji i kapituły kieleckiej (80-81). Równie interesujące są dyplomy papieskie wystawione dla kolejnych biskupów: Augustyna Łosińskiego (nr 89-95)⁴⁰, Czesława Kaczmarka (nr 102-103) i biskupa sufragana Franciszka Sonika (nr 104). Ich kopie powinny stać się jednymi z głównych „bohaterów” ewentualnej stałej ekspozycji przy Archiwum ze względu na znaczenie dla historii diecezji.

Ciekawostką jest akt erekcyjny prepozytury mansjonarzy w Książnicach, wystawiony przez bpa Jana Konarskiego w 1508 r., i zatwierdzenie statutów mansjonarzy przy tejże instytucji (nr 11 i 12). Szczegółowa analiza pozwala na wnioskowanie, iż są to oryginały, do których nie dotarła Maria Kowalczyk analizująca późnośrednio-

³⁷ D. Olszewski, *Biskup Maciej Majerczak (1800-1870) – reformator życia religijnego w diecezji kielecko-krakowskiej*, [w:] *Chrześcijananie*, t. 5, Warszawa 1980, s. 9-38.

³⁸ Zob. D. Wojciechowski, *Działalność duszpasterska biskupa kieleckiego Tomasza Kulińskiego (1870-1907)*, „*Nasza Przeszłość*” (dalej NP) 57, 1982, s. 9-44.

³⁹ Zob. B. Kumor, *Organizacja terytorialna diecezji kieleckiej*, NP 17, 1963, s. 187-232; D. Olszewski, *Życie religijne w diecezji kieleckiej w XIX w.*, *ibid.*, s. 119.

⁴⁰ Zob. S. Fert, *Działalność duszpasterska biskupa kieleckiego Augustyna Łosińskiego (1910-1937)*, *ibid.*, 227-255; A. L. Szafranski, *Augustyn Łosiński biskup kielecki (1910-1937) w świetle listów pasterskich, opinii i faktów*, *ibid.* 59, 1983, s. 215-240.

wieczną bibliotekę parafialną, korzystając m.in. z akt parafii Książnice w Archiwum Diecezjalnym w Kielcach⁴¹.

Interesującym zjawiskiem od strony archiwistyki są falsyfikaty z XVIII w., autorstwa Stanisława Morawskiego (nr. 1, 2, 3, 129 i kolejny bez sygnatury), które licznie występują także w innych kościelnych archiwach małopolskich (np. Archiwum Kapituły Katedralnej w Sandomierzu i Archiwum Diecezjalnym w Tarnowie)⁴². Od strony historycznej nie przedstawiają one jednak większej wartości, gdyż zawierają tak bałamutne treści, iż w żaden sposób nie mogą stać się podstawą do wyciągania jakichkolwiek wniosków.

Stan zachowania części dokumentów może budzić uzasadnione obawy o ich przyszłość, ale przyznać trzeba, że w większości, poza typowymi uszkodzeniami, jak: podarcie na zagięciach, brak niektórych pieczęci lub ich wykruszenie, zetlałe fragmenty lub wycięcie części, przechowały się w stanie dobrym.

Wartość naukowa dla badań regionalnych i historii lokalnej wynikająca z zawartości omawianego zbioru jest bezsporna. Przede wszystkim dlatego, że wobec bardzo znacznego uszczuplenia lub rozproszenia dokumentacji instytucji Kościoła katolickiego z terenu obecnej diecezji kieleckiej prezentowany zbiór stanowi jedyny, tak obszerny – zarówno pod względem treści, jak i chronologii zasób źródłowy – w dużej mierze wciąż nie wykorzystany w literaturze przedmiotu. Archiwiści i historycy stoją w tym przypadku przed dużym wyzwaniem, jakim powinno być jego w pełni naukowe opracowanie, a zawarte w nim informacje powinny znaleźć poczesne miejsce w historiografii regionalnej. Także jego znaczenie dla całości zasobu archiwalnego – ze względu na charakter, tj. dokumenty pergaminowe i papierowe, często o charakterze uroczystym i licznych elementach zdobniczych – pozwala go zaszeregować do cenniejszej spuścizny archiwalnej prze-

⁴¹ Zob. M. Sokołowski, *Studia do historii rzeźby w Polsce XV i XVI w.*, „Sprawozdania Komisji do Badania Historii Sztuki w Polsce” 7, 1906, koll. 178-194, 227-240; M. Kowalczyk, *Biblioteka w kościele parafialnym w Książnicach Wielkich*, „Studia Mediawistyczne” 33, 1998, s. 201, przyp. nr 2.

⁴² Zob. W. Kętrzyński, *Stanisław Morawski. Przyczynek do historii fałszerstw w Polsce*, „Przewodnik Naukowy i Literacki” 3, 1875, s. 657-669. O fałszerzu i jego dokumentach pisał też F. Piekosiński, zob. KKK I, nr 619; B. Kumor, *Nieznane falsyfikaty Stanisława Morawskiego*, „Małopolskie Studia Historyczne” 2, 1959, z. 2/3, s. 114-121; F. Kiryk, *Pergaminy Archiwum Kapituły Katedralnej Sandomierskiej*, Sandomierz 2002.

chowywanej w tymże archiwum i na Kielecczyźnie. Wspomniane wyżej znaczenie jest również wystarczającym uzasadnieniem odstępowania od przestrzegania postulowanej w metodologii praktyki archiwalnej zasady przynależności zespołowej⁴³. Zdając bowiem sobie sprawę z przynależności poszczególnych dyplomów do kancelarii odbiorców musimy pamiętać, że praktycznie od momentu administracyjnego powołania do życia Archiwum Diecezjalnego w Kielcach stanowiły zawsze odrębny zbiór. Także praktyka gromadzenia tego typu źródeł w innych archiwach polskich – zarówno kościelnych, jak i świeckich – w odrębne zbiory oraz publikowanie ich inwentarzy i katalogów, potwierdzają zasadność takiego rozwiązania. Jako przykład mogą służyć archiwa archidiecezjalne w Gnieźnie i Poznaniu⁴⁴. Jakie znaczenie dla rozwoju badań historycznych w Polsce mają choćby przyczynkarskie publikacje z zakresu dyplomatyki, przekonują wnioski z literatury przedmiotu, której wyraźny przyrost obserwujemy od lat 50. XX w.⁴⁵ Oprócz rozważań nad typowymi dla tej dziedziny pojęciami, jak: arengi, kancelarie, listy świadków, skryptoria, notariusze, dyktat, itd., zaczęto kłaść nacisk na kulturotwórczą rolę dokumentów samoistnych⁴⁶. O znaczeniu badań spuścizny źródłowej zachowanej w archiwach kościelnych, zwłaszcza diecezjalnych przekonują liczne ostatnimi laty publikacje⁴⁷, przynoszące często nowe, nieznane wcześniej informacje, lub

⁴³ Por. M. Dębowska, *Poszanowanie zasady przynależności zespołowej w archiwach Kościoła katolickiego w Polsce – problem rzeczywisty czy wydumany?*, AE 2, 2005, s. 5-12.

⁴⁴ *Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie*, oprac. M. Aleksandrowicz, J. Rył i W. Zien-tarski, [w:] *Dzieje Poznania i województwa poznańskiego. Informator o materiałach archiwalnych*, red. C. Skopkowski, Warszawa 1982, s. 114-222; *Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu*, oprac. M. Banaszak, F. Lenort, [w:] *ibid.*, s. 238-308.

⁴⁵ A. Gąsiorowski, *Staropolski dokument i kancelaria jako przedmiot badań historycznych*, [w:] *Nauki Pomocnicze Historii na IX Powszechnym Zjeździe Historyków Polskich w Toruniu*, red. A. Tomczak, Warszawa–Łódź 1976, s. 53-62. Zestawienie bibliograficzne zob. A. Adamska, *Bibliographie de la diplomatie polonaise 1956-1996*, „Archiv für Diplomatik” 44, 1998, s. 275-336.

⁴⁶ J. Dobosz, *Dokument na ziemiach polskich w wiekach średnich*, [w:] *Ars scribendi. O sztuce pisania w średniowiecznej Polsce. Katalog wystawy*, Gniezno 2008, s. 27-36.

⁴⁷ Jako swego rodzaju podsumowanie można wskazać: R. R. Kufel, *Stan polskiej archiwistyki kościelnej. Próba oceny*, ABMK, 89, 2008, s. 43-59; W. Kujawski, *Rola archiwisty w gromadzeniu dokumentacji*, *ibid.*, s. 61-71; R. Prejs, *Archiwum kościelne. Rola i znaczenie jako miejsca przechowywania dokumentów przeszłości*, *ibid.* 97, 2012, s. 209-216.

uszczegóławiające w sposób ostateczny funkcjonujące w literaturze przedmiotu ustalenia⁴⁸. Jako przykład mogą posłużyć znalezione w krakowskim Archiwum Archidiecezji Lwowskiej przez o. Stanisława Tylusa nieznane nauce dokumenty średniowieczne, dotyczące pięciu kościołów parafialnych⁴⁹. Myliłby się jednak ten, kto by sądził, że już kilkadziesiąt lat wcześniej nie sygnalizowano wartości historycznej archiwów diecezjalnych. Warto w tym miejscu wspomnieć choćby artykuły ks. Stanisława Librowskiego dotyczące znaczenia zachowanych w tychże archiwach wizytacji kościołów i parafii⁵⁰, czy ks. Romana Nira o archiwach i muzeach kościelnych⁵¹. Również wielu badaczy interesowała struktura archiwów diecezjalnych⁵² oraz zasady porządkowania spuścizny źródłowej przechowywanej przez te instytucje⁵³. Kolejne możliwości badawcze zasygnalizowano w tekstach opublikowanych po sympozjum zatytułowanym „Komputeryzacja archiwów Kościelnych w Polsce”, a warto przypomnieć, że AD Kielce, podobnie jak inne archiwa, ma obowiązek dokonać odpowiedniego opisu swoich

⁴⁸ Por. S. Kętrzyński, *Zarys nauki o dokumencie polskim wieków średnich*, Warszawa 1934, passim; K. Maleczyński, *Zarys dyplomatyki polskiej wieków średnich*, Wrocław 1951; K. Maleczyński, M. Bielińska, A. Gąsiorowski, *Dyplomatyka wieków średnich*, Warszawa 1971, passim; W. Semkowicz, *Paleografia łacińska*, Kraków 2002 (wyd. II), passim; *Chronologia polska*, red. B. Włodarski, Warszawa 2007, passim; J. Szymański, *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 2009, s. 55-63.

⁴⁹ S. Tylus, *Niepublikowane dotychczas dokumenty fundacyjne kościołów parafialnych archidiecezji lwowskiej*, ABMK 68, 1997, s. 9-25.

⁵⁰ S. Librowski, *Wizytacje diecezji włocławskiej*, cz. 1, *Wizytacje diecezji kujawskiej i pomorskiej*, t. 1, *Opracowanie archiwalno-źródłoznawcze*, z. 1, *Wstęp ogólny*, ibid., 8, 1964, s. 5-186, z. 2, *Wizytacje w latach 1123-1421*, ibid., 10, 1965, s. 33-206.

⁵¹ R. Nir, *Informator o archiwach, bibliotekach i muzeach kościelnych w Polsce*. *Archiwa*, „Chrześcijanin w świecie” 54, 1977, s. 63-86.

⁵² H. Borcz, *Struktura zasobu archiwów diecezjalnych w okresie nowożytnym (XIX i XX w.)*, ABMK 70, 1998, s. 25-44. Por. H. E. Wyczawski, *Wprowadzenie do studiów w archiwach kościelnych*, Warszawa 1956, passim; idem, *Polskie archiwa kościelne*, [w:] *Księga tysiąclecia katolicyzmu w Polsce*, t. 2, Lublin 1969, s. 57-101; idem, *Przygotowanie do studiów w archiwach kościelnych*, Kalwaria Zebrzydowska 1989, s. 329-343.

⁵³ A. T. Pawłowska, *Zasady porządkowania i ewidencjonowania zasobu archiwalnego*, ABMK 62, 1993, s. 29-38; M. Dębowska, *Informator o archiwach Kościoła katolickiego w Polsce*, ibid., 64, 1995, s. 365-431. Por. E. Chwalewik, *Zbiory polskie*, t. 1-2, Warszawa 1926-1927; K. Buczek, *Archiwa polskie*, „Nauka Polska” 7, 1927, s. 1-97, ibid., 12, 1930, s. 1-85.

archiwaliów i upubliczniać tenże opis⁵⁴. Już choćby pobieżne spojrzenie na zasób źródeł przechowywanych w Archiwum Diecezjalnym w Kielcach w zestawieniu z innymi archiwami kościelnymi⁵⁵ przekonuje, iż należy możliwie szybko dokonać cyfryzacji tegoż archiwum i opublikować obszerne rejestry wielu serii zespołów źródeł. Te same uwagi dotyczą publikacji mających charakter inwentarzy i/lub katalogów dokumentów samoistnych z archiwów kościelnych. Już w roku 1919, po opublikowaniu katalogu dokumentów z Archiwum Opactwa Cystersów w Mogile⁵⁶, jasne stało się, że poza wydanymi wcześniej dyplomatariuszami istnieją wciąż liczne i wartościowe archiwalia instytucji kościelnych. Potwierdzeniem było wydanie dokumentów Zakonu OO. Paulinów w 1938 r.⁵⁷, a tuż po wojnie klasztoru w Imbramowicach⁵⁸. Jednak okres powojenny ze względów politycznych nie sprzyjał wydawnictwom o takim charakterze, dlatego większość publikacji miała charakter przyczynkarski, bądź wydawana była jako teksty „rozproszone”, tzn. podzielone na części, przede wszystkim w najważniejszym czasopiśmie katolickim, poruszającym problem kultury pisma i książki – „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”. Warto przy tej okazji wymienić opracowanie katalogów i inwentarzy dokumentów z Archiwum

⁵⁴ Zob. ABMK 70, 1998; *Archiwa polskie wobec wyzwań XXI wieku*, t. 1-2, red. D. Nałęcz, Radom 1997, Warszawa 1998 (zwłaszcza: B. Ryszewski, *Aktualne problemy archiwistyki polskiej*, t. 1, s. 31-38); por. *Archiwum*, [w:] *Polski słownik archiwalny*, opr. A. Buchalski, K. Konarski, A. Wolff, Warszawa 1952, s. 5-6.

⁵⁵ Zob. M. Dębowska, *Archiwa*: s. 26-440 dyplomów pergaminowych w Archiwum Archidiecezjalnym w Białymstoku; s. 55-85 dyplomów pergaminowych w Archiwum Archidiecezjalnym w Lublinie; s. 68-324 dyplomy pergaminowe i papierowe w Archiwum Diecezjalnym w Pielplinie; s. 73-410 dyplomów pergaminowych w Archiwum Diecezjalnym w Płocku; s. 85-275 dyplomów pergaminowych w Archiwum Archidiecezjalnym w Przemyślu. Z oczywistych względów pomijam dane dotyczące archiwów archidiecezjalnych w Gnieźnie, Poznaniu, Wrocławiu, Archiwum Diecezjalnego we Włocławku oraz archiwów krakowskich, których tradycja funkcjonowania i gromadzenia zasobu źródłowego jest nieporównywalna z innymi diecezjami.

⁵⁶ K. Kaczmarczyk, G. Kowalski, *Katalog Archiwum Opactwa Cystersów w Mogile*, Kraków 1919.

⁵⁷ *Zbiór dokumentów Zakonu OO. Paulinów w Polsce*, z. 1, 1328-1464, oprac. J. Fijałek, Kraków 1938.

⁵⁸ *Dokumenty klasztoru PP. Norbertanek w Imbramowicach (1228-1450)*, wyd. Z. Kozłowska-Budkowa, Kraków 1948.

Bernardynów⁵⁹, Bernardynek⁶⁰, Kapucynów⁶¹ w Krakowie oraz Diecezjalnego we Włocławku⁶². Zdecydowanie natomiast archiwa kościelne zaznaczyły swoją obecność w historiografii lat 90. XX w. Opublikowano wówczas katalogi archiwów oo. Augustianów⁶³ i oo. Karmelitów⁶⁴ w Krakowie, Karmelitów Bosych w Czernej⁶⁵, czy opracowanie dziejów archiwum katedry gnieźnieńskiej⁶⁶. Jednak zdecydowanie na tym tle wyróżnia się wielotomowy inwentarz Archiwum Diecezjalnego we Włocławku, który jest przykładem kompleksowego opracowania i opublikowania przechowywanego zasobu archiwalnego⁶⁷.

Collection of Parchment and Paper Documents in Kielce Diocese Archives

Presented material titled *Collection of the Parchment Documents* constitutes the part of Kielce Diocese Archives and has been marked with separate call numbers. It comprises written documents on the collegiate – later Kielce cathedral, other churches within the area of

⁵⁹ H. E. Wyczawski, *Katalog Archiwum Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie*, ABMK 3, 1961, z. 1-2, s. 25-102.

⁶⁰ *Katalog Archiwum Klasztoru Sióstr Bernardynek przy kościele św. Józefa w Krakowie*, oprac. R. Gustaw i K. Kaczmarczyk, *ibid.* 20, 1970, s. 5-94.

⁶¹ K. Gadacz, *Inwentarz Archiwum Prowincji Krakowskiej Zakonu OO. Kapucynów*, *ibid.* 2, 1961, z. 1-2, s. 67-165.

⁶² S. Librowski, *Archiwum Diecezjalne we Włocławku. Dział I: Dokumenty, Seria I: Inwentarz realny, z. 1: Oryginalne dokumenty samoistne z XIII wieku*, *ibid.*, 47, 1983, s. 5-100.

⁶³ W. Kolak, *Katalog Archiwum OO. Augustianów w Krakowie 1299-1950. Dokumenty pergaminowe*: oprac. K. Jelonek-Litewkova, Kraków 1996.

⁶⁴ W. Kolak, *Katalog Archiwum OO. Karmelitów w Krakowie „Na Piasku” 1398-1945 (1988)*, Kraków 1997.

⁶⁵ B. J. Wanat, *Katalog Archiwum OO. Karmelitów Bosych pw. Ducha Świętego w Czernej*, t. 1, *Dokumenty i zespoły archiwalne*, Kraków 1998.

⁶⁶ J. Rył, *Archiwum i biblioteka w katedrze gnieźnieńskiej*, Gniezno 1994.

⁶⁷ S. Librowski, *Inwentarz realny dokumentów Archiwum Diecezjalnego we Włocławku*, t. 1-10, Włocławek 1994-1999; dział II, t. 1-10, Włocławek 1999-2002.

the present Kielce diocese, towns and villages in the area as well as the gentry, burghers, peasants although very rarely and last but not least the clergy. The catalogue has extensively been used as the source material for the monographs and other works discussing the reasons for different historical events. *Deanery Monograph* by the Revd Jan Wiśniewski is especially worth mentioning in this case, as the author referred to the catalogue which is proved by his notes left on the back-sides of the documents. Very few documents, namely four, had been printed in the Medieval registers while others which have been the source material for the works on parishes, towns or families are less known mainly because of their special and limited character.

The whole catalogue comprises 139 units spanning from the 1251 year up to the year of 1963. If we are to apply the chronological order, then 14 documents, four of which are forgeries, date back to the Middle Ages, 70 documents come from the period of XVI – XVIII centuries and 54 units date from the time of the XIX century up to the year of 1943. The 139 units can also be classified according to the material they had been made of and the language they had been written in. 89 units had been written on the parchment, 49 units had been written on paper and one document is of the parchment-paper type. 124 documents had been written in Latin, 14 documents had been written in Polish and 1 document had been written in Latin-Polish.

Taking into account the character and the place of issue, the documents can be classified as the ones of Vatican origin, like papal edicts, papal briefs, privileges, confirmations and papal letters. Other types of documents are the so called „Miechoviana” concerning the Order of the Holy Sepulcher of Jerusalem (documents mainly produced by papal offices) and others, like court rulings, dispute resolutions, privilege and entitlement confirmations issued by the Kraków bishop offices, king’s privileges, documents and letters, private people’s donations to churches and other single documents including town and district documents copies. Most of the documents in question concern the church institutions, which is quite obvious due to the type of institution they have been stored in, namely the church institution. It is hardly explainable nowadays why and how private documents, like the Kings Augustus III’s letters are to be found in the Diocese Archives in Kielce. One can only assume that private people left them in the parishes’ archives and then they had been sent to the bishop curia,

or the clergy who moved to one of the local benefice brought them along. However, none of these assumptions can be proved by the facts analysis. Some of the documents from the catalogue, e.g. number 138 were given to the archives by private people after WWII. The whole catalogue and its various documents prove the efficiency of the various church institutions of the area at collecting memorabilia and signify the trust the archives enjoyed from the congregation.

Most parchment and paper documents of the catalogue are kept in brown envelopes labeled in the year of 1938 or 1939 in accordance with the design by the Revd Franciszek Mazurek. This authorship assumption is based on the fact that Revd Mazurek had been archiving the consistory acts of the parish since 1938, organizing them in records labeled in the same way as the envelopes. The next archivist, the Revd Tomasz Wróbel, was the author of the descriptions put on the labels of most of the envelopes and of the card catalogue. His authorship is confirmed by the way in which the labels had been described and the author's signatures kept in the archived documents. Wróbel's education and experience is also of great importance, as he had been the curia's archivist since 1942 and during WWII he participated in the lectures of the Professor Revd Józef Umiński on the church history at the Secret University of the Western Provinces, and in the 1960s he was the diocese delegate who took part in the cataloguing church Medieval manuscripts. Another proof of Wróbel's contribution to labeling the documents is the fact that the Revd Mazurek was the archivist for a very short period from 1938 (1939) to February of 1941. Thus it is hard to believe that he himself managed to catalogue such a vast source material in such a short time. Fewer descriptions on the envelopes can be ascribed to the Revd Jan Szarek, the successor to the Revd Wróbel. Revd Szarek used a blue ballpoint to make descriptions in the form of short regesta on the envelopes and he also wrote big call numbers at the bottom right-hand corners with a black marker which corresponded to those on the labels made by Revd Wróbel. Some inventory cards were also made by Revd Szarek and there are also instances when the cards made by Revd Wróbel had blanks to be filled in with the right numbers which Revd Szarek filled in changing the call numbers. It must be noted however, that the descriptions made by Revd Szarek are much less precise and they present only very scarce information. There is also no explanation as to the reason for the numbers Revd Szarek gave the documents,

like 24a, 27a, 36a, 45a, 57a. In the case of numbers 53 and 53a it can be assumed that the reason for it was the same date that two documents papal and king's bear, but the reason why he put seven documents in the file number 53a, three documents in the file number 74 and eight documents in the file number 83 is not explainable. It seems they were compiled by accident, especially that they have no features in common, like the place of issue, the contents or the recipients.

It should be reminded that when the Bishop Wojciech Górski arrived in Kielce he managed the diocese and the curia together with the consistory. However, it is difficult to say whether it was also the beginning of the archives and its role as the institution for storing different documents that could be found in the area. The functioning of the archives was especially difficult because of the numerous administrative changes in the area. Establishing the Congress Kingdom, Kraków church decisions and establishing the Sandomierz Bishop See in 1818 did not present favourable conditions for the functioning of the archives. Nevertheless, the consistory took its place in Kielce which made it easier to keep current documents as well as those which became outdated. The unquestionable value of the stored documents in the XIX century was stressed by the Revd Daniel Olszewski. Undoubtedly, the archives started its full and professional activity in 1882 when the Pope Leon XIII reestablished Kielce diocese. After 1917 the Curia Notary bearing the title of the Dioceses Archivist was nominated and in 1939 the organization statute was signed to confirm the archives functioning and its role. Moreover, the institution was fortunate enough to have right people as the archivists. The Revd Józef Zdanowski, who was the church historian and the lecturer at the Theological Seminary in Kielce, was in office from 1930. The Revd Mazurek, who was the lecturer on liturgy and the history of the church at the Seminary, was in office from 1938 (1939) and another archivist, the Revd Wróbel is also worth mentioning. Unfortunately, there is not much more that can be said about the history of this institution, as the only remaining documents written by the archivists are the typescript by Revd Wróbel titled „*Kielce Diocese Archives*” written after February 1943 and the *Diocese Archives Chronicle* manuscript by Revd Szarek started in 1986 which repeats information based on the typescript by Revd Wróbel.

The documents connected with the Order of the Holy Sepulcher of Jerusalem in Miechów which include 21 units from the year of 1251 to

1789 (1903) are of exceptional importance, as some of them have been unknown as yet in the literature on Miechów subject. These documents prove the statement made by the earlier researchers on Miechów canons that “there was a thorough care in storing the diplomas in the monastery”. Taking into account the fact of establishing the Bishop See of Kielce, the documents which should be rendered as the most valuable are those about the nomination of the Bishop Maciej Majerczak, the nomination of the Kielce Bishop Ordinary Tomasz Teofil Kuliński, the establishing of the diocese, founding of the cathedral and Kielce Chapter, the confirmation of the reestablishing of the diocese and Kielce Chapter. Documents about other bishops, like Augustyn Łosiński, Czesław Kaczmarek and the Suffragan Bishop Franciszek Sonik are equally interesting. The copies of those documents should be placed on display as the core elements of the future permanent exhibition on Kielce Diocese Archives. XVIIIth century forgeries by Stanisław Morawski are also engaging. There are numerous such forgeries which can be found in different archives in Małopolska region institutions, like in the Cathedral Chapter Archives in Sandomierz and in Tarnów Diocese Archives.

Although the condition in which we find some of the documents is far from satisfactory, it can be termed as fairly good. It must be noted that most of the damages are quite typical, like tearing on the folds, missing stamps or its shelling, some cut out fragments.

Research value of the catalogue for the findings on the local and region history is unquestionable. Apart from that, the catalogue is important as such for the archives itself as it contains parchment and paper documents whose character is often official and they are ornamented extensively. The research on the source material kept in the church archives especially diocese ones has proved its vast importance. Numerous new publications discuss recently discovered facts and bring more light on the facts widely known. If we compare the source material stored in Kielce Diocese Archives with other church archives we can surely conclude that the process of digitalization of its documents and the publication of its regesta should be done soon.

Key words: Kielce Diocese Archives, Parchment and Paper Documents.

Translated by
Magdalena Kardyś